

**L'ORGANITZACIÓ DEL COMERÇ AGRARI A TRAVÉS DELS
SINDICATS DURANT LA GUERRA CIVIL:
L'exemple del “sindicat de productors agrícoles de la Riera de Gaià”
(1936-1938)**

Ricard Ramon i Sumoy

Resum: Els sindicats agrícoles van ser una peça clau del model econòmic que s'implantà a la Catalunya rural durant la guerra civil. A la Riera de Gaià, el “Sindicat de Productors Agrícoles” vertebraria la vida econòmica del municipi mitjançant la venda en comú d'avellanes i garrofes i la compra i distribució de primeres matèries i queviures. Després d'una difícil unificació dels tres sindicats agrícoles existents, l'octubre de 1936 el Sindicat de Productors va passar a centralitzar el comerç agrari del municipi: en una primera fase, s'establiren relacions directes i autònomes amb altres sindicats locals o sectorials (com la Unió de Colliters d'Avellanes del Camp de Tarragona); posteriorment, a partir del febrer de 1937, va tenir lloc la plena integració en l'estructura comercial que estava bastint la Conselleria d'Agricultura i tota l'activitat passaria a ser gestionada per la secció comarcal del Tarragonès de la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya (FESAC). Enmig d'un context polític canviant, la pagesia de la Riera optaria en tot moment per mantenir el model d'explotació familiar i integrar-se sense fissures en les estructures econòmiques promogudes per la Generalitat, la Unió de Rabassaires i el PSUC. Gràcies a la conservació dels comptes del Sindicat de Productors, hem pogut examinar aquesta dinàmica econòmica des de l'octubre de 1936 fins a finals de 1938, pocs dies abans de la retirada republicana.

Paraules clau: Guerra civil, la Riera de Gaià, sindicats agrícoles, comerç agrari, avellanes, fruits secs, FESAC, revolució.

Abstract: Local agricultural cooperatives became a cornerstone of the economic model put in place in rural Catalonia during the Spanish Civil War. At La Riera de Gaià, the new “*Sindicat de Productors Agrícoles*” was to become the backbone of the economic life of the municipality. This took place through the selling of nuts and locust beans and the buying and distribution of raw commodities and groceries.

After a complex merger of the three previous cooperatives, from October 1936 the newly created “*Sindicat de Productors Agrícoles*” centralised all agricultural trade in the municipality: in a first phase it established a direct relationship with other local or sectoral cooperatives (such as the “*Unió de Colliters d’Avellanes del Camp de Tarragona*”); afterwards, from February 1937, the cooperative fully integrated itself in the structure being built by the Catalan Ministry of Agriculture and all activities were managed by the Tarragonès regional office of the new Federation of Agricultural Cooperatives of Catalonia (FESAC). In a changing political context, the farming population of La Riera would keep the farming family model and would fully integrate itself into the economic structures promoted by the Generalitat, the Unió de Rabassaires and the PSUC. Thanks to the conservation of the accounts of the “*Sindicat de Productors Agrícoles*”, we have examined this economic dynamic from October 1936 to the end of 1938 – i.e. until a few days before the Republican defeat.

Keywords: Spanish Civil War, La Riera de Gaià, agricultural cooperatives, agricultural trade, nuts, FESAC, revolution

La Guerra Civil va suposar un gran revulsiu per als sindicats agrícoles, que passarien a ser una peça clau del nou model econòmic que s’implantà a la Catalunya rural a partir de l’estiu del 1936. En pobles com la Riera de Gaià, amb una pagesia depenent dels canals de comercialització (d’avellanes i garrofes) i un cooperativisme en expansió, el sindicat agrari havia de convertir-se en la institució central de la revolució econòmica i social que estava en marxa.

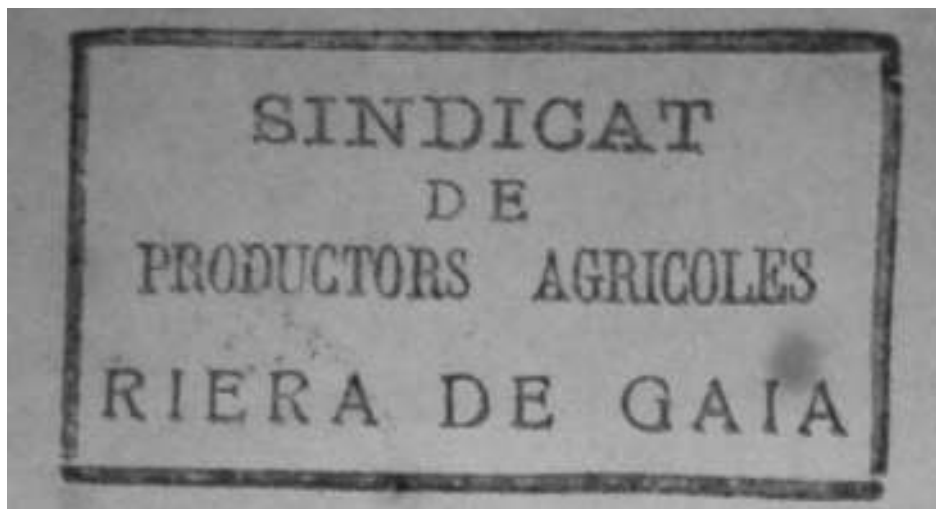
El present article pretén explorar la creació i activitat del Sindicat de Productors Agrícoles de la Riera de Gaià, i d’una manera especial, examinar les vicissituds del comerç agrari (sobretot d’avellanes i garrofes) d’aquells anys, amb la idea d’entendre millor el funcionament de l’economia de guerra i la posada en pràctica dels principis de la revolució al camp i de la sindicació obligatòria a escala local¹. L’anàlisi es basa, principalment, en la documentació d’aquest sindicat que s’ha conservat a l’Arxiu Municipal de la Riera de Gaià².

¹ Vull agrair la documentació i informació facilitada per Rosa M. Terrafeta, Jordi Plana, Jaume Sumoy i Pilar Riera, així com els comentaris de Jordi Suñé, Antoni Gavalda, Anna M. Sumoy, Ricard Ramon i Elisa Daffarra. Per a qualsevol comentari, correcció, demanda d’informació o contacte amb l’autor, us podeu adreçar a lariera.segleXX@gmail.com

² A l’Arxiu Municipal de la Riera de Gaià (AMR) s’ha conservat tota la informació comptable de l’entitat: registre de socis (R. 22), llibre de magatzem (R. 23), diari i declaració de collites (R. 24) i els Comptes corrents (R. 21). En canvi, no s’han localitzat les actes ni la correspondència.

La constitució i composició del Sindicat de Productors Agrícoles

El 27 d'agost del 1936, la Conselleria d'Agricultura de la Generalitat va aprovar el Decret de sindicació obligatòria pel qual s'unificava el moviment cooperatiu i es posava sota el seu control la venda i, en el seu cas, la transformació dels productes agrícoles i ramaders, la compra de productes i béns necessaris per la seva tasca, l'assegurança de la collita i l'obtenció del crèdit necessari per al funcionament de l'explotació agrícola. El Decret exigia la posada en marxa d'un únic sindicat a cada municipi en el termini de 15 dies.

Fotografia 1: Primer segell del Sindicat de Productors Agrícoles de la Riera de Gaià (1936).

En molts municipis la posada en pràctica del nou marc legal implicava simplement l'ampliació de les activitats de l'únic sindicat agrari existent. Ara bé, en municipis que, com la Riera, comptaven amb més d'una entitat cooperativa, la situació va ser més complicada.

Fruit de la fragmentació del cooperativisme local experimentada durant els anys de la República, la Riera havia arribat a les portes de la Guerra Civil amb tres sindicats diferents: un sindicat històric de caire reformista, plural i creixentment implicat en la gestió del mercat d'avellanes (la Societat Cooperativa); un sindicat "atípic" guiat per interessos no agraris, actiu en el crèdit i vinculat al poder polític municipal anterior al 18 de juliol (el Sindicat Agrícola i Caixa Rural, primer de la Bombilla i després del partit de l'Aliança); i un petit sindicat d'esquerres, impulsor d'una cooperativa de consum (el Sindicat Agrícola i Caixa Rural la Bombilla). A aquests tres sindicats s'hi ha de sumar una "Societat d'Agricultors Rabassaires" (adherida a la Unió de Rabassaires) que no s'arribaria mai a formalitzar però que

es mantenien actiu en tant que grup organitzat a l'interior de la Societat Cooperativa³.

El poder local durant l'estiu del 1936 es va caracteritzar per una gran inestabilitat i tensions en el sí de les esquerres locals: a un primer comitè liderat pels rabassaires de la Societat Cooperativa el va succeir un altre comitè vinculat a la Bombilla, entitat que, tot i tenir una base social limitada, vertebraria el poder revolucionari fins al mes d'octubre. Les tensions entre la Societat Cooperativa i la Bombilla es van mantenir vives al llarg de tot l'estiu, fet que dificultava la unificació sindicat⁴.

A mesura que avançava la collita d'avellanes la situació esdevenia més i més crítica, ja que els pagesos estaven obligats a vendre la collita al sindicat únic, el qual a la Riera encara no existia. En Francisco Sichar, vocal del Comitè de Front Popular de la Riera va denunciar la situació a les pàgines del diari tarragoní *Llibertat*: *“La situación actual del pequeño agricultor es lamentable; situación que debe de estudiar con interés la Generalitat y el consejero de Agricultura, pues actualmente nos encontramos con el obrero del campo, los rabassaires y los medieros, pues la mayoría de ellos esperan con ansiedad el mes de septiembre para poder vender los frutos que les ha proporcionado el esfuerzo de todo un año, y hoy se encuentran todos ellos con los frutos recogidos y almacenados en sus casas por no poder vender. Yo pregunto: Qué deben de hacer estos modestos ciudadanos para poder comer? La “Gaceta” publicó un decreto de la Generalitat en el cual ordenaba la fundación de un Sindicato Agrícola en aquellos pueblos donde no existiera. En la situación actual, a dónde puede recurrir el Sindicato para obtener un crédito? La Generalitat y el Consejero de Agricultura tienen la palabra”*⁵.

No va ser fins a finals d'octubre, arran de la dissolució del Comitè del Front Popular i l'establiment d'un poder municipal estable, quan va tenir lloc la unificació sindical a la Riera. Que d'acord amb el decret de sindicació obligatòria havien de ser 15 dies (termini màxim establert), va acabar sent un mes i mig.

Així, doncs, el 18 d'octubre de 1936 es va constituir a la Riera el Sindicat de Productors Agrícoles, entitat de nova creació fundada per tal de respondre a les exigències derivades del decret de sindicació obligatòria. A partir de 127 socis fundadors, el nou sindicat va ampliar el seu abast fins a 181 pagesos, que s'anirien registrant al

³ Sobre la naturalesa d'aquests tres sindicats, vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2015), “El cooperativisme agrari en els anys de la Segona República (1931-1936): els tres sindicats agraris de la Riera de Gaià”, *Estudis Altafullencs*, 39 (2015), p. 79-105. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/EstudisAltafulla/article/view/295968>

⁴ Sobre la complexa situació política a la Riera al llarg de l'estiu del 1936, vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2016), “Revolució, crisi i recomposició del poder: Els tres primers mesos de la Guerra Civil a La Riera de Gaià”, *Estudis Altafullencs*, 40 (2016). Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla, pp. 105-134. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/EstudisAltafulla/article/view/310225>

⁵ *Llibertat*, 23/9/1936

Sindicat de manera progressiva des del 18 d'octubre fins al 22 de desembre. Arran de diverses baixes per mort, durant l'any 1937 el nombre de socis va baixar a 178.

És important assenyalar que, d'acord amb l'article 7 del reglament d'aplicació del decret de sindicació obligatòria, tots els sindicats “amb un cens no superior a 200 socis hauran de constituir-se, quant al seu règim interior, d'acord allò previst a la Llei de Sindicats Agrícoles del 1934”. En aquest sentit, el sindicat de la Riera quedava exclòs de les noves disposicions de règim interior que es crearien per als nous sindicats: a títol d'exemple, el sindicat no havia de crear seccions per als diferents productes.

El nou sindicat es reunia al mateix ajuntament de la Riera, però tenia com a local la parròquia de Santa Margarida. Després de l'assalt a l'església durant l'estiu de 1936, el temple parroquial de la Riera passà a ser utilitzat com a magatzem del nou sindicat i l'edifici de la rectoria es va convertir en oficina d'atenció al públic on es distribuïa i venien els productes. En els pregons i documentació es parlaria de “Ca la Margarida” per referir-se a l'església parroquial.

En un primer moment, la quota d'entrada va ser de dues pessetes, si bé el mes de desembre de 1936 va ser augmentada a 10 pessetes.

La Junta del Sindicat de Productors Agrícoles elegida el 18 d'octubre de 1936 estaria formada pels següents agricultors:

		Sindicat d'origen
President	Joan B. Gual Baldrich	la Bombilla
Sotspräsident	Josep Magriñà Solé	Societat Cooperativa
Secretari	Pau Plana Virgili	Sindicat Agrícola i Caixa Rural (Aliança)
Recaptador	Antoni Blanch Vidal	la Bombilla
Depositari	Salvador Ramon Bové	Societat Cooperativa
Sotssecretari	Ramon Fortuny Rovira	Sindicat Agrícola i Caixa Rural (Aliança)
Vocals	Pere Marquès Virgili	Societat Cooperativa
	Joan Tomàs Sordé	Sindicat Agrícola i Caixa Rural (Aliança)
	Josep Socias Franquès	la Bombilla

Font: Elaboració pròpia a partir de les actes del Sindicat de Productors Agrícoles i la informació disponible dels tres sindicats.

La composició de la Junta del Sindicat de Productors és totalment continuïsta en relació a la tradició cooperativista del municipi. Enlloc de respondre a criteris partidistes (com fou el cas de l'Ajuntament constituït el mateix dia⁶), la Junta pretén garantir un equilibri entre els tres sindicats existents al municipi, cadascun dels quals va designar tres membres. De fet, la primera junta va estar distribuïda de manera equitativa entre les tres entitats: els càrrecs de president, sotsprésident i secretari van ser repartits entre els tres sindicats, al mateix temps que el recaptador, dipositari i sotssecretari i les tres vocalies. Un disseny de perfecte equilibri entre les tres sindicats.

És interessant observar com la creació del nou sindicat va facilitar el relleu generacional a l'interior d'algunes de les famílies que participaven en la direcció dels diferents sindicats: el president de la nova entitat és fill del fins llavors president del sindicat "la Bombilla" (ca l'Espatxegó); igualment, el secretari és fill de l'anterior secretari del sindicat agrícola i Caixa Rural del partit de l'Aliança (cal Martí); i el Depositari (jove altafullenc nouvingut a la Riera) és el gendre d'un veterà dirigent de la Societat Cooperativa (cal Carrué).

Pel que fa a les afinitats polítiques, tres dels membres de la nova Junta són figures destacades de les esquerres del municipi, tots tres de l'àmbit republicà: el president del sindicat és el president del Partit Republicà Federal Català de la Riera; i dos dels vocals són destacats dirigents d'Esquerra Republicana de Catalunya (el president del partit i fiscal municipal, i el cap del primer comitè antifeixista del juliol del 1936). A banda d'aquests tres dirigents republicans, la Junta inclou a dos masovers i a un comerciant local.

Un examen general als llistats de socis confirma la inclusió de grans i mitjans propietaris residents al poble, així com tots els masovers dels propietaris que no són residents i fins i tot diversos comerciants.

Si comparem l'afiliació del nou sindicat únic amb el nombre de socis dels tres sindicats existents l'estiu del 1936, es dona la paradoxa de la disminució dels rierencs afiliats, de 237 a 181. Un examen general a les llistes de socis confirma que la disminució no respon a criteris polítics, ja que el nou Sindicat dona cabuda a tot tipus de pagesos (no hem d'oblidar que la majoria de la pagesia de la Riera s'havia decantat per les dretes pocs mesos abans). La disminució respon al caràcter estrictament comercial del nou sindicat: mentre els sindicats anteriors comptaven amb molts socis que no eren pagesos però feien ús dels diversos serveis oferts per les entitats (crèdit, cooperativa de consum, cafè, secció recreativa...), el nou Sindicat té una funció es-

⁶ Sobre la composició de l'Ajuntament i la representativitat de les diferents forces polítiques en el seu si, vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2016), op. cit.

trictament comercial. No és doncs estrany que, tot i la “sindicació obligatòria”, el nombre de rierencs que n’entren a formar part sigui més reduït que els afiliats als sindicats del període republicà, els quals comptaven en les seves files amb molts artesans i professionals que no entrarien en el nou sindicat.

Taula 1. Nombre d’afiliats als sindicats existents el juliol de 1936

Sindicat	Nombre socis
Societat Cooperativa de la Riera	120
Sindicat Agrícola i Caixa Rural (L’Aliança-ex Bombilla)	80
Sindicat Agrícola i Caixa Rural “la Bombilla”	37

Font: Elaboració pròpia.

D’altra banda, també hem de tenir present que el Sindicat té com a clients tot un ventall de botiguers i forners que compren les seves primeres matèries al Sindicat.

Cal tenir en compte que, fruit de les complexitats del moment, la primera junta va experimentar importants variacions al llarg de tot el període. De fet, bona part dels membres de la primera junta directiva serien cridats a files a partir del 1937. Un moment important fou quan, resultat de les tensions entre la CNT i la Unió de Rabassaires a nivell català, després dels Fets de Maig del 1937, la Generalitat va convocar eleccions a tots els sindicats agraris. Les eleccions havien de tenir lloc el 25 de juliol⁷. Lamentablement, no s’ha conservat informació sobre el resultat d’aquella renovació de junta en el Sindicat de Productors.

Tot i així, la correspondència municipal confirma que a principis del 1938 el President del Sindicat va ser Antoni Pla Vidal, qui al mateix temps era Regidor de proveïments de l’Ajuntament⁸. Durant la darrera fase d’aquest Sindicat, el President fou Pere Marquès.

⁷ Per a conèixer els detalls d’aquestes eleccions sindicals, en el context de l’enfrontament entre la CNT i la Unió de Rabassaires, vegeu la crònica detallada d’Antoni Gavalà, *Fam de pa i de terra: la col·lectivització agrària a Catalunya*. Tarragona: Publicacions URV, 2016. En concret, el capítol “Els sindicats agrícoles, la FESAC i les seves vicissituds” (p. 100-147) ofereix una panoràmica molt completa del desplegament de tota la normativa associada a la sindicació obligatòria durant aquells anys.

⁸ Comitè d’Apropiacions. Expedients de confiscació; adjudicació i reclamació de béns confiscats del Tarragonès: la Riera de Gaià, Roda de Berà, Salomó, PS-Barcelona Generalitat, lligall 210.2; fons de la Generalitat de Catalunya (Segona República) ANC1-1-T-6871, ANC.

Fotografia 2: Pagès de la Riera i avellaners al peu de Virgili. La comercialització d'avellanes fou la principal font d'ingressos del Sindicat de Productors Agrícoles.

Fusió de sindicats? O Coexistència?

Tot i la importància dels tres sindicats en la composició de la junta de la nova entitat, convé tenir present que a la Riera no va tenir lloc una “fusió” de sindicats agraris (tal i com establia l'article 3 del decret de sindicació obligatòria), sinó la creació d'una nova entitat *ex novo* que se superposava a les tres existents. Aquest element és important, ja que la disposició transitòria del reglament del decret exigia la integració de l'actiu i el passiu dels anteriors sindicats, fet que mai arribaria a produir-se a la Riera. De fet, la documentació fundacional de la nova entitat menciona explícitament que el capital inicial del nou Sindicat es limita a les quotes dels 133 socis fundadors.

Al llarg dels dos anys i tres mesos d'existència, aquest sindicat assumirà les funcions establertes en el decret de sindicació obligatòria, tot centrant-se en la compra de la producció agrària local als pagesos i la venda dels productes alimentaris, adobs i fitosanitaris. Ara bé, determinades funcions continuaren a càrrec de les tres entitats prèvies: es tracta de la cooperació de consum, el crèdit i la recreació (café i espectacles).

El nou sindicat serà l'intermediari que vendrà productes alimentaris procedents d'altres municipis a la Societat Agrícola Cooperativa (el café de la qual continua sent el principal centre social del poble), el café de Miquel Torredadell (“Can Miquel de Redín”, vinculat al partit de l'Aliança i el “Sindicat Agrícola i Caixa Rural”) i el café de la Bombilla (a càrrec de Teresa Guillaumet, vídua del secretari municipal Josep

Cartañà). El Sindicat únic els venia arròs, sucre, bacallà, cigrons, blat de moro, sal, cafè, llimona i grosella.

Fins al maig de 1937, el Sindicat de Productors no comptava amb secció de crèdit, i les tres seccions de crèdit dels tres sindicats “republicans” continuaven operatives, tot i la desaparició de les funcions comercials de les respectives entitats (atès que el nou sindicat únic tenia l'exclusiva per a comprar i vendre productes fora del municipi).

La situació va canviar a partir del primer de maig del 1937, moment en què es va obrir la secció de crèdit de la nova entitat i tots els diners a compte que els socis hi tenien van ser transformats en compte de crèdit.

Pel que fa als tres sindicats del període republicà, varen seguir camins molt diferents:

El Sindicat Agrícola i Caixa Rural “la Bombilla” va iniciar aquella tardor el seu procés de dissolució. De fet, a principis d'octubre de 1936 havia tingut lloc l'assassinat de Josep Cartañà, secretari municipal i figura central de l'entramat associatiu de “la Bombilla”. El 18 de novembre de 1936 es va celebrar una Junta General Extraordinària del Sindicat Agrícola i Caixa Rural “La Bombilla” en que el secretari va explicar que, “en virtud de les disposicions de la Generalitat de Catalunya, s'han tingut que fusionar els tres Sindicats Agrícols que existien a la Riera, formant-se en l'actualitat un de sol”⁹. El mateix secretari va “donar compte també del traspàs del Secretari de la Caixa de Crèdit (Josep Cartañà), el qual també es cuidava de la Cooperativa, resultat pel que ha estat precis efectuar una liquidació, provisional”¹⁰.

Fruit d'aquestes circumstàncies en aquesta Junta General es va decidir crear una Junta Liquidadora “amb plens poders tant judicials com extrajudicials per a que efectui la total liquidació del Sindicat, i la secció de la Caixa de Crèdit, realitzant els crèdits i en definitiva exigir a cada soci i de la manera que sigui precis, la part que li pugui correspondre del dèficit existent”¹¹. Tot i això, la Cooperativa de Consumidors i la Caixa de Crèdit de la Bombilla van continuar operatives fins al maig del 1937 i el cafè va continuar sent gestionat per Teresa Guillamet (vídua d'en Josep Cartañà). La liquidació final es va perllongar en el temps, atès un dèficit de 3.853,05 pessetes que havia de ser cobert pels socis. L'impagament d'un grup de divuit socis declarats insolvents va prolongar la dissolució formal de l'entitat fins a l'any 1943.

Pel que fa al Sindicat Agrícola i Caixa Rural del partit de l'Aliança, ens consta moviment a nivell de caixa de crèdit fins ben entrat el 1937. Si bé no es té constància de cap comissió liquidadora sí que, en funció de la documentació existent, es pot

⁹ Junta General del Sindicat Agrícola i Caixa de Crèdit la Bombilla, 18/11/1936

¹⁰ Ibídem, 18/11/1936

¹¹ Ibídem, 18/11/1936

afirmar que aquest sindicat va deixar d'operar a partir del maig de 1937 i el seu local social va continuar funcionant com a cafè, amb el seu propietari Miquel Torredadell al capdavant.

A diferència de les altres dues entitats, la Societat Cooperativa va continuar operativa durant tota la guerra, tot i que, com s'ha esmentat, abandonaria les funcions comercials i limitaria la seva acció a la Caixa de crèdit, cooperació de consum (venda de queviures als socis) i les funcions recreatives. De fet, seria l'única que celebraria balls durant els anys de la guerra (fins i tot el dia de la festa de Santa Creu).

Arran de l'extinció de les altres dues entitats, la Societat Cooperativa és l'única que mantindria la continuïtat històrica del cooperativisme local i fins i tot, un cop avançada la guerra es detecta en alguns documents, una certa confusió amb el Sindicat "únic". La Societat Cooperativa va continuar activa després de la guerra i, al 1944, passaria a estar tutelada per la *Hermanidad de Labradores*.

Sindicat i explotació de la terra: manteniment del model d'explotació familiar

El Sindicat de Productors es va convertir en l'instrument que vertebraria el nou model agrari posat en marxa durant la revolució: a la Riera, com a tants d'altres municipis, la revolució no implicaria l'assaig de fórmules col·lectivistes, sinó que es desplegaria el model defensat per la Generalitat, la Unió de Rabassaires i el PSUC, basat en el respecte a les explotacions familiars i la gestió unificada de la comercialització.

L'article 30 del reglament del decret de sindicació obligatòria permetia crear una secció de treball col·lectiu, que tindria a càrrec l'explotació cooperativa d'aquelles finques "que a tal efecte hagin estat cedides al Sindicat per la Generalitat de Catalunya, per alguna altra corporació pública o pels propis socis". Ara bé, no es té constància que existís a la Riera aquesta secció sota la gestió del Sindicat.

A la Riera, gran part de les terres confiscades van continuar sent cultivades pels respectius parcers o arrendataris. Tot i que a vegades s'ha parlat de "col·lectivització" o "conreu col·lectiu" de determinades terres, el què va tenir lloc és una "municipalització" de les terres dels principals propietaris¹².

A l'hora de gestionar aquestes terres, l'Ajuntament comprava i venia gèneres al Sindicat com si fos un soci més. En un principi, l'Ajuntament va utilitzar les terres confiscades de millor qualitat, a la zona del "reguerot", per cultivar-hi patates, atès el dèficit que se n'experimentava en el municipi. A títol d'exemple, el 3 de juny de 1937

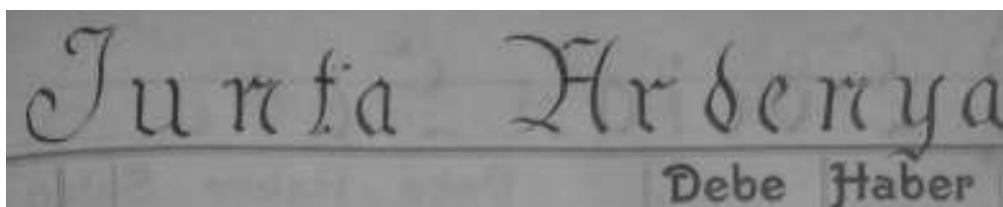
¹² Per a més detalls sobre la gestió de les terres confiscades, vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2016), op. cit.

el conseller d'agricultura de l'Ajuntament va comunicar al ple la necessitat de collir les patates sembrades i després de discutir el preu i la manera com s'havien de vendre, el ple va decidir vendre-les a 4 ptes amb 5 cèntims la roba a través del Sindicat.¹³ Igualment, l'Ajuntament també va conrear fesols: a finals de novembre del 1937 l'Ajuntament comptava amb una existència de 300 Kg de fesols que serien posats a la venda “*per a tots aquells veïns que no n'hagin collit*” al preu de cost, a 6 pessetes el Kg.¹⁴

Les terres confiscades sota gestió directa de l'Ajuntament incloïen també una superfície important d'avellaners i de garrofers. Per aquest motiu, a la tardor del 1936 l'Ajuntament va vendre al Sindicat 1.134,5 kg d'avellanes i 4.763,5 kg de garrofes. De fet arran de les confiscacions d'aquell estiu, l'Ajuntament fou en aquella campanya el primer proveïdor de garrofes del Sindicat únic que acabarà comercialitzant 40 tones d'aquell producte. Ara bé, al llarg del 1937 i 1938 les terres més productives van ser progressivament cedides als pagesos que no tenien terra, de manera que l'Ajuntament va veure reduïda significativament la superfície que cultivava directament. Així doncs, el 1937 l'Ajuntament va vendre tant avellanes com garrofes, però el 1938 ja només li quedaven terres de secà i només vendria garrofes.

A banda de vendre productes al Sindicat, l'Ajuntament també comprava béns de consum: es tracta dels queviures i productes de primera necessitat (arròs, llet, patates, sabó...) per als refugiats establerts al poble. L'Ajuntament pagava aquesta despesa mitjançant les mercaderies produïdes a les terres confiscades.

La “Junta d'Ardenya”: projecte de col·lectivitat?

Fotografia 3: Document de la Junta d'Ardenya del Sindicat de Productors.

Un tema important pel que fa a la consolidació del nou Sindicat com a únic instrument cooperatiu del municipi és la relació amb els pagesos d'Ardenya, nucli urbà on residien un centenar d'habitants (poc més d'una desena part de la població del

¹³ LAAR (Llibre d'Actes de l'Ajuntament de la Riera de Gaià), 3/6/37 (AMR).

¹⁴ LAAR 15/4/37 (AMR).

municipi). Hem de tenir present que Ardenya era una societat exclusivament agrària, amb un nivell de desenvolupament econòmic inferior al de la Riera i on l'ideari polític revolucionari havia tingut molt més predicament que a la resta del municipi¹⁵.

És molt probable que, el juliol del 1936, un cop s'ocuparen les terres als terratinents d'Ardenya, es plantegés alguna fórmula de gestió col·lectiva entre la trentena de pagesos d'aquesta pedania. La creació de la "Junta d'Ardenya" en tant que secció a l'interior del Sindicat pot haver estat el compromís final per institucionalitzar una determinada realitat social establerta *de facto* aquell estiu.

Tal i com ha estat documentada, la "Junta d'Ardenya" era constituïda per 26 pagesos que s'adheriren al Sindicat de Productors en tant que socis, però que gestionaven la relació amb el Sindicat de manera col·lectiva com si es tractés d'un únic soci. De fet, cal tenir present que d'acord amb l'article 6 del reglament del decret de sindicació obligatòria, els pagesos d'Ardenya haguessin pogut tenir el seu propi sindicat.

La "Junta d'Ardenya" feia d'intermediària entre cadascun dels socis particulars i el Sindicat de Productors de la Riera: bàsicament es tractava d'unificar el transport dels productes entre Ardenya i la Riera així com de gestionar de manera conjunta els adobs, productes fitosanitaris i accés als queviures per a la trentena de famílies d'aquest nucli. En aquesta nova dinàmica, l'església d'Ardenya va ser transformada en el magatzem de la nova "Junta d'Ardenya".

Amb certa regularitat, el Sindicat duia a terme una venda de productes a la Junta. A títol d'exemple, el 29 de desembre del 1936 es van repartir 175 Kg de patates al preu de 4,75 ptes, 224 Kg d'arròs a 73 ptes els 100 Kg, i 12 lots de llet condensada al preu de 1,70 ptes el lot. Dos dies després els va vendre 20 Kg de fesols a 1,6 ptes. Entenem que, posteriorment, la Junta s'encarregava de distribuir aquests productes als pagesos d'Ardenya en funció de les seves aportacions de producció. Tot i el caràcter autònom d'aquesta "Junta", no es té constància que es modifiqués el règim d'explotació de la terra. En aquest sentit, no es pot parlar de "col·lectivitat", sinó d'una "secció" del sindicat que actuava com a intermediària entre el Sindicat i els pagesos d'Ardenya. Aquesta Junta va deixar d'operar el 13 de setembre de 1938.

La difícil centralització del comerç agrari

La posada en marxa del Sindicat Únic no fou fàcil. Si bé la sindicació dels pagesos era obligatòria, així com l'entrega de les mercaderies al sindicat únic del municipi, els testimonis ens recorden que a la pràctica, no era així, ja que el comerç privat continuaria operant durant els tres anys de la guerra.

¹⁵ Sobre les diferències entre la Riera i Ardenya, tant a nivell sociològic com polític, vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2012), *República, Reforma i Democràcia local. La Riera de Gaià 1931-1936*. Valls: Cossetània.

La primera acció del sindicat fou obligar els socis a dur a terme una declaració de collita dels diferents productes. Aquesta declaració era d'existències: anava més enllà de la declaració de la collita present, i pretenia doncs conèixer tots els estocs disponibles en el municipi¹⁶. Un examen de les dades existents d'aquestes declaracions ens permet elaborar la següent taula:

Taula 2: Resum de les declaracions dels associats al Sindicat de Productors (1936-1937)

Producte	Data	Existències declarades ¹⁷
Avellanes	19/11/1936	113.607 Kg (1.942 sacs)
	15/1/1936	95.196,5 (1.627 sacs)
Garrofes	30/11/1936	410.960 Kg (10.274 quintars)
	6/2/1937	345.053 Kg (8.626 quintars)
Ametlles	Novembre 1936	754 Kg
Vi negre	Novembre 1936	83.040 litres (692 càrregues)
Vi blanc	Novembre 1936	30.840 litres (257 càrregues)
Moresc	Novembre 1936	1.800 Kg

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Diari del Sindicat de Productors (AMR).

Un breu repàs a aquestes dades ens permet fer una radiografia de l'activitat agrària de la Riera del 1936: avellanes i garrofes són les principals fonts d'ingressos dels pagesos i constitueixen el gruix de l'activitat del Sindicat Únic. En canvi, pel que fa a cereals, el poble és deficitari, i l'activitat del Sindicat és exclusivament importadora. Curiosament, el Sindicat va dur a terme la declaració de collita del vi, però no va registrar cap tipus d'operació en aquest producte, el qual, com es pot veure, tenia especial rellevància en l'economia local. Tot sembla indicar que el sindicat no va entrar en el comerç del vi, que continuaria en mans del comerç privat.

El 22 d'octubre de 1936, quatre dies després de la constitució del Sindicat de Productors, l'Ajuntament va establir la prohibició al cap d'estació de facturar qualsevol

¹⁶ Aquesta declaració es va sumar a la declaració que, uns mesos abans, havia fet la Unió de Colliters d'Avellanes a través de les seves seccions locals. Atès que el sindicat únic no seria creat fins a finals d'octubre, la declaració de la Unió havia estat feta per la Societat Cooperativa. Lamentablement, no s'ha conservat la informació de la declaració feta a la Unió, la qual distingia entre avellanes "noves" i "velles".

¹⁷ En aquest article es fan servir les unitats de mesura emprades pel Sindicat en els seus documents: sac d'avellanes de 58,5 Kg, quintar de garrofes de 40 Kg, i càrregues de vi de 120 litres.

producte sense la prèvia autorització de l'autoritat municipal. L'Ajuntament també va prohibir als vilatans Joan Tomàs, Jacint Plana, Salvador Catà i Josep Mercader (els quatre corredors de fruita actius en aquell moment) la possibilitat de vendre fora del municipi qualsevol tipus de gènere sense el permís municipal. La mateixa prohibició es va aplicar al veí d'Ardenya Pau Inglés, criador de porcs¹⁸.

Fotografia 4: Cartell de la FESAC apel·lant als pagesos a vendre als sindicats i no al comerç privat.

Si bé aquells anys el gruix de la producció agrària es comercialitzava a través de transport ferroviari, l'Ajuntament també va establir controls als diferents accessos al poble per tal de desemmascarar qualsevol venda no tolerada. Els testimonis recorden l'existència d'una cadena al carrer de la placeta núm. 2 (actual carrer Pau Casals), davant l'edifici ocupat de les monges carmelites (seu de la UGT i antiga caserna del Comitè Revolucionari durant l'estiu d'aquell any).

¹⁸ LLAAR 22/10/36 (AMR).

Des del primer moment, la centralització del comerç agrari fou disputada pels comerciants locals, que es van oposar a complir el nou marc jurídic. Aquella mateixa tardor, diversos comerciants de la Riera van preparar la venda de dos vagons amb 19.700 Kg de garrofes que van ser posteriorment confiscats per la Federació de Sindicats Agraris i la Delegació de Proveïments de la Generalitat.

Tal i com assenyala la documentació del Sindicat de Productors, aquest grup de socis “*incumplidores de sus compromisos contraídos judicialmente*” van carregar les garrofes sense l'autorització ni de l'Ajuntament ni del nou Sindicat Únic. Aquest cas va generar un greu conflicte entre diversos pagesos i comerciants del poble, atès que el Govern de la Generalitat va confiscar les garrofes i els pagesos que les havien venut no havien cobrat per part dels comerciants. El cas va haver de ser examinat en dues assemblees generals extraordinàries del Sindicat de Productors, el 6 de desembre de 1936 i el 12 de març de 1937.

En aquestes assemblees es va decidir que el Sindicat Únic compraria la partida confiscada a la Generalitat, i es comprovaria amb detall qui eren els propietaris de les garrofes, amb l'objectiu de poder abonar-los l'import que els corresponia d'acord amb els preus que es fixaren en les dites assemblees. Aquests dos vagons de garrofes serien venuts el 2 de juliol de 1937 a la Federació de Sindicats Agraris de Vic i al Sindicat Vitivinícola de Martorell. Aquest conflicte va portar conseqüències, atès que la Federació de Sindicats Agraris de la Comarca del Tarragonès (FSACT) va al·legar que havien desaparegut 280 Kg del total de la partida. La diferència va haver de ser pagada pel Sindicat de Productors de la Riera.

Aquest assumpte no va ser resolt fins que el 6 d'agost de 1937 es va arribar a un acord sobre els propietaris i les quantitats precises de cada propietari, i es va poder abonar l'import corresponent a cadascun dels sis pagesos que van al·legar ser els productors de les garrofes.

L'activitat econòmica del 1936: la plena autonomia local

Durant la tardor del 1936, el Sindicat Únic va heretar els vincles que la Societat Cooperativa havia mantingut amb la Unió de Colliters d'Avellanes del Camp de Tarragona (de la qual la Societat Cooperativa n'havia estat membre fundador i membre actiu del Consell Executiu)¹⁹. A partir de la creació del nou Sindicat Únic, la totalitat de les vendes van ser canalitzades a través d'aquesta entitat comarcal que presidia el metge de Vilallonga Josep Mestres i Miquel.

¹⁹ Sobre l'activitat de la Societat Cooperativa de la Riera i la Unió de Colliters del Camp de Tarragona durant la Segona República, vegeu Ricard Ramon i Sumoy (2015). Els Estatuts i documentació fundacional de la Unió de Colliters es troben al Registre d'Associacions del Govern Civil (AHT).

Convé tenir present que el context revolucionari havia situat la Unió de Colliters en una posició única, atès que era l'única plataforma cooperativa d'àmbit comarcal i a més a més estava vertebrant una xarxa comercial alternativa a les firmes exportadores de Reus. Aquell setembre, la Unió havia intentat fer-se amb el control de tota la comercialització de les avellanes del Camp i posar sota la seva direcció tots els agents de la cadena comercial²⁰, fet que va generar un enfrontament amb el Comitè Antifeixista de Reus i que fins i tot provocaria l'empresonament dels seus dirigents²¹.

Durant el mes de novembre de 1936, es van carregar a l'estació de tren de la Riera tres vagons d'avellanes (amb 31 tones) que es van desplaçar a Reus per a ser venuts a la Unió de Colliters. Aquella tardor aquest sindicat va pagar les avellanes del Sindicat de la Riera a 90 pessetes el sac. Per cada sac que comprava als socis, el sindicat es quedava una comissió d'una pesseta en concepte de "*bonificació al Sindicat i despeses*".

Tot i la col·lectivització de les firmes exportadores de Reus (i el seu control per part del Consell d'Economia de Reus), cal recordar que la Unió de Colliters va continuar competint amb el comerç privat. De fet, durant la campanya de 1936 es van repetir les habituals tensions entre productors (representats pels sindicats dels principals municipis avellaners i la Unió de Colliters com a plataforma col·lectiva) i els exportadors (controlats pel Consell d'Economia de Reus): "En aquests darrers dies els corredors de la Plaça de Reus prometien per compte del Consell d'Economia de

Fotografia 5: Segell de la Secció de vendes del Sindicat de Productors Agrícoles.

Fotografia 6: Segell de la Unió de Colliters d'Avellanes del Camp, principal comprador de la collita d'avellanes del 1936.

²⁰ *Diari de Tarragona* 8/9/1936; Treball 12/9/1936.

²¹ Agraeixo la informació facilitada per Pilar Riera sobre les vicissituds de la Unió de Colliters durant aquell estiu.

Reus les avellanes a 75 i 80 pessetes, quan en l'última reunió de Unió es demostrava que es podien pagar a més de 90 i 95 pessetes, amb aquest assumpte no ha estat al lloc que li corresponia el Consell d'Economia de Reus, per quant no defensava un dels més forts puntals de la economia catalana com l'agricultura"²². Al cap i a la fi, com reconeixia la pròpia Unió de Colliters, molts pagesos continuaven venent al comerç privat, mitjançant els canals tradicionals "tot estant decretada la llei de Sindicació forçosa, la qual en aquest aspecte és prou clara i hem d'ésser els propis pagesos els què ens hem d'imposar i fer complir tot allò que ens afavoreix"²³.

D'acord amb la premsa del moment, i dels preus que coneixem d'aquella tardor, tot sembla indicar que la campanya d'avellana del 1936 no va ser un mal negoci per als productors de la Riera, que van aconseguir vendre la collita al preu màxim esmentat²⁴. A més, el preu de l'avellana amb clofolla va anar pujant, i el 17 d'abril de l'any següent la Unió de colliters d'avellanes va abonar al sindicat l'import de 5.382,55 ptes. en concepte del sobrepreu a què s'havien comercialitzat les avellanes venudes el novembre del 1936. Aquest sobrepreu va comportar uns ingressos addicionals de 10 ptes. per sac d'avellanes.

El comerç de garrofes va seguir un patró molt diferent, ja que, a diferència de les avellanes, a finals del 1936 no existia cap entitat que centralitzés el seu comerç. A més, es tractava d'un producte que no anava dirigit a l'exportació sinó al mercat intern.

Durant aquell any, el Sindicat va vendre unes 40 tones de garrofes a clients tan variats com la Federació Agrícola de Santa Coloma de Farnés, el Sindicat de Tiana o diversos comerciants de Vilafranca del Penedès. A finals d'any es va decidir entregar 52 sacs de garrofes per transformació en farina que seria posteriorment venuda a la Federació Comarcal de Cooperatives d'Igualada, la Cooperativa de consumidors "la Bordeta", el Sindicat Agrícola de Cerdanyola i a diversos particulars de Sabadell, Vilaseca i Barcelona.

Pel que fa a les compres, l'activitat del Sindicat d'aquells mesos d'autonomia local va seguir una doble dinàmica: la centralització per als gèneres i la descentralització per als queviures.

D'una banda, la compra de llavors, adobs i productes fitosanitaris va estar des del primer moment controlada a nivell oficial, de manera que gairebé totes les compres es varen fer a la Unió de sindicats agraris de Tarragona. Es tractava, principalment, de nitrats, guano, trits, potassa, amoníac, superfosfat, sofre, sulfat de ferro, sulfat de coure i calç.

²² Acció Sindical, 20/10/1936.

²³ *Ibidem*.

²⁴ El preu màxim de 90 ptes/sac per a la collita del 1936 també està confirmat per Antoni Gavaldà (1989).

D'altra banda, el Sindicat comprava els queviures de primera necessitat (i que no es produïen en el municipi) directament a altres sindicats o cooperatives. La dinàmica d'autonomia entre municipis portava a una creixent competència entre pobles pels principals productes. En aquest àmbit, l'Ajuntament adoptà un rol actiu, i s'encarregava directament d'aconseguir-los.

El producte més demanat i que més preocupà als dirigents del Sindicat i de l'Ajuntament fou la patata (anglesa, "majestic", alemanya, vermella "navarra", o vermella "bulado"). El 12 de desembre de 1936, el secretari municipal Frederic Aragonès va anar a Tarragona a buscar patates per tal de poder satisfer les necessitats de la vila. En la sessió del dia següent el ple municipal va decidir que aquelles patates serien cedides al Sindicat Únic per a que les repartís equitativament.²⁵ Com hem vist, també es faria un esforç per cultivar patates a les finques de regadiu confiscades i que eren gestionades per l'Ajuntament.

Un altre aliment de gran necessitat era la llet (la producció local era marginal). Les dificultats per a la seva obtenció varen obligar a l'alcalde Joan Tomàs a viatjar a Barcelona el novembre de 1936 amb l'objectiu d'aconseguir llet condensada²⁶. En canvi, pel que fa a l'arròs, l'aprovisionament estaria sempre garantit per part del Sindicat d'agricultors d'Amposta. Altres productes que comprava el Sindicat eren blat, alfals, guixes, faves, tomàquets de conserva, civada, ordi francès i caldo "Gallina Blanca". Igualment, el Sindicat adquiria suc de llimona i de grosella a "*La Tarraconense*".

La fi de l'autonomia local (1937)

A finals del 1936 el PSUC es pronunciaria contra l'autonomia municipal en matèria de proveïments (i indirectament també de comerç exterior). En Joan Comorera considerava que "*no pot continuar la desarticulació que suposa la indisciplina dels ajuntaments en les importacions i exportacions*"²⁷. Al mateix temps, el conseller d'agricultura es queixava de l'actuació independent dels ajuntaments, "*car a les comarques tarragonines encara hi ha existències de fruites seques que podrien ésser motiu d'entrada de divises, ja que Polònia, per exemple, absorbiria aquelles existències*"²⁸.

Un simple examen als comptes del Sindicat de Productors de la Riera demostra que l'observació del conseller d'agricultura tenia molt de sentit: si en un municipi

²⁵ LAAR13/12/36.

²⁶ LAAR 18/11/36.

²⁷ Piqué i Padró, Jordi (1998), *La crisi de la reraguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Tarragona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 428.

²⁸ Piqué i Padró, Jordi (1998), *op.cit.* p. 428.

petit com la Riera el febrer del 1937 els estocs d'avellanes rondaven les 100 tones (vegeu taula 2), els estocs disponibles a nivell de tot el Camp per aquelles dates havien de ser no gens menyspreables. En un context de pujada de preus (que quedaria confirmada en els successius pagaments de sobrepreus al llarg del 1937), és evident que aquests estocs amagats a les golfes dels pagesos del Camp eren un recurs malaguanyat per a la dèbil economia republicana.

Fotografia 7: Segon segell Sindicat de Productors (adherit a la FESAC).

No obstant, amb la tendència a l'alça de preus, els productors d'avellanes preferien endarrerir la venda. Al cap i a la fi, la inestable situació econòmica de la guerra va servir per revaloritzar els béns de productes no peribles que, com les avellanes, eren un valor segur.

La crisi de govern del desembre de 1936 va tenir un impacte molt important en l'evolució de la gestió dels aprovisionaments i el comerç agrari, ja que el nomenament de Joan Comorera (PSUC) com a Conseller de Proveïments implicava la centralització per part de la Generalitat de tot allò referent als serveis d'adquisició als mercats nacionals i estrangers. Comorera posaria en marxa a partir de finals de desembre una política centralitzada de proveïments, organitzada a partir de delegacions comarcals. En el cas de Tarragona, aquesta política xocaria amb l'autonomia local defensada per la CNT²⁹.

Al mateix temps, la Conselleria d'Agricultura posava finalment en marxa el sistema centralitzat de comerç agrari vertebrat a partir de la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya (FESAC): tot i haver estat creat l'agost de 1936, aquest organisme econòmic trigaria a entrar en funcionament (els estatuts van ser aprovats el 2 de desembre de 1936 i la junta directiva elegida el 3 de gener de 1937)³⁰. La FESAC

²⁹ Piqué i Padró, Jordi (1998), *op.cit.* p. 429.

³⁰ Per als detalls de la posada en marxa de la FESAC, vegeu Antoni Gavalda (2016), *op.cit.*, en concret el capítol "Els sindicats agrícoles, la FESAC i les seves vicissituds" (p. 100-147).

responia al model de revolució impulsat per la Unió de Rabassaires i el PSUC, i acabaria “*suplantant el sentit cooperatiu dels sindicats agrícoles locals de la funció econòmica que exercien des que s’havien creat, en un control abassegador*”³¹.

A partir d’una organització racional i jeràrquica, la FESAC havia de permetre controlar la comercialització de la producció agrària i ramadera de la Generalitat, i especialment l’exportació per tal d’assegurar-se l’obtenció de divises³².

D’acord amb la divisió comarcal fixada a l’art. 32 del reglament del decret de sindicació obligatòria³³, el Sindicat de Productors va estar adherit a la Federació comarcal del Camp de Tarragona (malgrat el seu nom, aquesta federació comarcal equivalia al Tarragonès, amb algunes petites variacions). De fet, a partir del febrer de 1937, quan aquesta federació comarcal es va posar en marxa, ja no s’anomenava “Camp de Tarragona” sinó “Comarca del Tarragonès”. Tenia la seu a la plaça de Prim núm.7 de Tarragona (antiga seu de la Unió de Sindicats Agraris de Tarragona). Aquesta secció comarcal seria presidida per Josep Sanromà, alcalde del Morell i ex-dirigent de la Unió de Colliters.

Durant el mes de gener de 1937, el Sindicat Únic de la Riera va dur a terme els últims intercanvis “bilaterals”, la majoria amb la Junta de Proveïments de Tarragona (la qual, no oblidem, estava controlada per la CNT i s’oposava a la centralització promoguda per la Generalitat³⁴). Així doncs, el 13 de gener el sindicat va intercanviar 23 sacs d’avellanes amb l’esmentada junta, la qual va donar al sindicat 20 sacs de farina, 4 farts de bacallà, 30 Kg de patates, 4 caixes de llet condensada. Va quedar un saldo de 426,75 pessetes favorable al sindicat.

Dues setmanes després, el 29 de gener del 1937, el sindicat va decidir vendre un bou a la Junta de Proveïments de Tarragona, que el va valorar en 836,10 pessetes. A canvi, es van lliurar 4 sacs de fesols, 3 caixes de llet condensada, 2 sacs de sucre i 2 sacs d’arròs. Va quedar un saldo negatiu de 348,90 pessetes. El 31 de gener es van comprar patates que van ser transportades en tren des de Portbou.

El 15 de febrer de 1937 es van adquirir dos sacs de farina al sindicat de Vespella a 78 pessetes. Ara bé, aquesta operació ja no era per iniciativa dels dos sindicats, sinó que, tal i com es va anotar als llibres de comptes del sindicat de la Riera, la transacció tenia lloc “*por orden de la F.S.A*” (Federació de Sindicats Agraris). La centralització del comerç agrari començava a tenir lloc. La FESAC començava a ser operativa.

³¹ Gavalrà, Antoni (2016), *op.cit.*, p. 113.

³² López Esteve, Manuel: “Política agrària i conflicte institucional durant la guerra civil. La FESAC i el Govern de la República al llarg de 1938”, *Antoni Saumell i Soler. Miscel·lània in memoriam*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2007, p. 209-226.

³³ DOGC 20/10/1936

³⁴ Piqué, Jordi (1998), *op.cit.*, p. 429.

En aquesta fase, el Comitè de Control de l'estació de ferrocarril de la Riera-la Nou va rebre una carta del Delegat del Departament d'Economia de la Generalitat a Tarragona en la qual es comunicava que “con el fin de evitar las transacciones comerciales incontroladas que son, la salida de nuestra zona de los productos siguientes: avellanas, almendras, aceites y vinos, pongo en vuestro conocimiento que a partir del recibo del presente oficio, no podrán ser admitidos a la facturación ninguna partida de las mercancías citadas que no vaya debidamente avalada por el sello y la firma de esta delegación”³⁵.

L'activitat comercial dirigida per la FESAC (1937-1938)

Fotografia 8: Telegrama del la secció del Tarragonès de la FESAC.

El primer i més immediat canvi amb la implantació de la FESAC al Tarragonès fou la subrogació de la venda dels adobs i productes fitosanitaris que fins al moment havia dut a terme la Unió de Sindicats Agraris de Tarragona. De fet, la FESAC va absorbir la Unió de Sindicats Agraris (i d'altres federacions existents a nivell català) i per a molts sindicats locals com el de la Riera, es tractava, en la pràctica, del mateix organisme. No és doncs estrany que la documentació del Sindicat de Productors no diferenciï entre les dues organitzacions i fins i tot, ben entrat el 1937 encara faci referència a la “Unió de Sindicats” per referir-se a la nova FESAC.

A partir del 19 de febrer del 1937 el Sindicat de Productors de la Riera deixa de vendre les avellanes a la Unió de Colliters i les passa a vendre exclusivament a la Federació de Sindicats Agrícoles de la Comarca del Tarragonès (FSACT), branca comarcal de FESAC. Tot i que formalment no havia estat dissolta, la Unió de Colliters d'Avellanes quedà en realitat absorbida per la FESAC; de fet, des de la tardor la “Unió de Colliters d'Avellanes conservava el nom però era, en la pràctica, la Federació de Seccions de Fruits Secs dels Sindicats Agrícoles del Camp”³⁶.

Si bé és cert que la venda dels fruits secs a la Unió de Colliters ja havia representat una centralització dels canals de comercialització, l'entrada en escena de la FESAC va

³⁵ Carta del Delegat de la Regió III del Departament d'Economia al Comitè de Control de l'estació de la Riera-la Nou, 29/1/1937.

³⁶ Acció Sindical, 20/10/1936. Qui ho afirmava era en Joan Busquets, tresorer de la Unió de Colliters i futur President de la Federació de Sindicats Agrícoles de l'Alt Camp.

Fotografia 9: Plegadors d'avellanes a la Riera de Gaià dels anys 30 (Foto cedida per Agustí Salvat).

suposar canvis importants. Fruit de la racionalització de l'activitat comercial a càrrec de la FESAC, les avellanes dels diferents sindicats del Tarragonès passen a ser comprades directament en gra (i pagades, per tant, en funció de la lliura de gra); amb aquest canvi, la transformació en gra de les avellanes procedents dels sindicats o municipis sense trencadora (com era el cas de la Riera) es concentraria al Morell, a la trencadora del comerciant Josep Mir Mañé (Can Vinyes). El Morell, gràcies a la seva situació geogràfica (i de manera especial a la via Reus-Sant Vicenç de Calders) i al lideratge de l'alcalde Josep Sanromà (qui, no oblidem, presidia la FSACT) adquiriria un gran protagonisme en la xarxa comercial de la fruita seca durant aquells anys. Tota la producció d'avellanes de la Riera, passaria doncs, a ser trencada i gestionada per la FSACT al Morell.

Les avellanes comercialitzades aquell hivern serien venudes a la FSACT a 2 ptes/lliura; a l'abril es passarien a pagar a 2,15 pessetes/lliura. La FSACT decidiria abonar un sobrepreu i pagar-les finalment a 2,30 pessetes el 30 d'abril.

En vistes a la campanya del 1937, la FESAC va fer un pas més per millorar el control sobre la producció. Es va intentar fixar uns preus mínims i augmentar el control del comerç exterior (que continuava supervisat pels comerciants del Sindicat d'Ex-

portadors de Fruita Seca)³⁷. Però, tot i els intents, la FESAC no va arribar mai a tenir el ple control de l'exportació de fruita seca (a diferència de la fruita fresca i la patata).

A l'arribada de l'estiu de 1937, el sindicat va continuar venent la nova collita d'avellanes exclusivament a la FSACT. En la majoria dels casos les avellanes van ser venudes sense clofolla i seguint la lògica de la campanya anterior: transportant les avellanes amb clofolla en tren al Morell. Els preus que la FSACT pagaria el 1937 foren molt superiors als de la campanya anterior: 15 ptes/lliura neta les "velles" (collita del 1936) i 20 ptes les "noves" (collita del 1937). Pel que fa a les avellanes amb clofolla, es van vendre a 205 pessetes el sac i es van pagar als pagesos a 200 pessetes.

De manera paral·lela, a principis del 1937 les garrofes passarien a ser venudes en exclusiva a la FSACT, la qual les va pagar a 15 pessetes el quintar. Durant la tardor del 1937 el preu va anar pujant, fet que va suposar per als pagesos de la Riera la possibilitat de cobrar dos ingressos addicionals per sobrepreu: 3 pessetes més per quintar a l'octubre, i 4 pessetes més el desembre.

El Sindicat de Productors va iniciar el 1938 amb la mateixa lògica: 236 sacs d'avellanes serien venuts a la FSACT entre el gener i el març. Ara bé, a partir d'aquell mes va canviar la dinàmica, i per primera vegada en la curta vida d'aquest sindicat, una part important de la producció va ser venuda a un comerciant privat: es tractava de dues partides d'avellanes (95 sacs en total) que foren venudes al corredor local Josep Mercadé.

Aquell hivern, fruit dels moviments especulatius, la garrofa va experimentar una forta alça de preus, de manera que el gener de 1938 el quintar de garrofa s'arribà a pagar a 60 ptes i a l'abril del 1938 es pagarien sobrepreus de 4 pessetes addicionals. A l'agost es confirmaria l'excés en els preus de l'hivern i la FSACT cobraria 45 pessetes per quintar en concepte de disminució del preu.

Amb l'arribada de la nova collita d'avellanes, els paràmetres van tornar a canviar. Tota la producció disponible a partir de l'agost de 1938 seria venuda exclusivament a la Intendència Militar. Aquell estiu els colliters van estar obligats a lliurar-les al Sindicat sota responsabilitat individual de cadascú, i pagades a preu de taxa, preu que, tot sembla indicar, era inferior al de cost³⁸.

Les dades disponibles en els comptes del Sindicat de Productors així ho confirmen: mentre que de gener a març (amb els romanents de la collita del 1937), el sindicat havia ingressat 102.456 ptes (per les vendes a la FSACT i a Josep Mercadé), totes les vendes d'avellanes de la nova collita (venudes a la Intendència) es limiten a 59.195 pessetes³⁹. Curiosament, en el cas de les garrofes, necessàries per a l'alimenta-

³⁷ A. Gavalda (2016), *op.cit.* p. 119.

³⁸ Segons Antoni Gavalda (1989), *op.cit.* p. 151.

³⁹ Si bé hem pogut quantificar en 343 sacs la producció venuda entre gener i març, no hem pogut determinar la quantitat venuda a partir de l'estiu, ni el preu de taxa fixat per la Intendència.

ció animal, i per tant, d'ús immediat al front, la Intendència es va limitar a adquirir 10 tones el mes de juliol, mentre que la FSACT continuaria adquirint la producció al Sindicat de la Riera fins a la retirada republicana.

En aquells moments, mentre el front s'apropava, els conflictes entre la FESAC i el Govern de la República creixien i la retirada de les tropes republicanes anava acompanyada d'un caos creixent en la gestió del comerç agrari i els aprovisionaments⁴⁰.

Tot i les dificultats, la FSACT va mantenir l'activitat fins a l'últim moment: el 23 de desembre el Sindicat va entregar 85 quintars de garrofes a la FSACT, la qual al mateix temps va vendre 3 tones de patata de llavor al Sindicat. L'última operació en els llibres de comptes és un lliurament de patates a un soci el dia 29 de desembre de 1938. Les tropes de Franco entrarien a la Riera el dia 19 de gener de 1939.

Conclusions

L'examen de la creació i activitat del Sindicat de Productors Agrícoles de la Riera de Gaià ens ha permès comprovar a escala local les enormes dificultats que va comportar la posada en pràctica del decret de sindicació obligatòria i tota l'estructura organitzativa que havia de regir l'activitat agrària durant els anys de la guerra civil.

Les dificultats van ser constants des del primer moment. La unificació del moviment cooperatiu en un poble caracteritzat per una fragmentació de l'associacionisme agrari (3 sindicats) i de les esquerres locals no va ser senzilla. Tot i l'exigència del Diari Oficial de crear el sindicat en 15 dies, el sindicat trigaria un mes i mig en fer-ho. A més va néixer amb un equilibri de poder intern entre les tres entitats existents, a la vegada que aquestes continuarien operatives, tot i que només una de les tres, la més antiga i arrelada socialment, acabaria perdurant.

En tractar-se d'un municipi conservador i sense vel·leïtats col·lectivistes (no oblidem que el febrer del 1936 a la Riera havia guanyat el Front Català d'Ordre), no ens ha de sorprendre que les dificultats per a la creació del nou sindicat anessin més associades a les velles divisions estrictament locals (les quals havien donat lloc als tres sindicats del període republicà) enlloc dels conflictes entre partits obrers tan usuals en molts municipis rurals (sobretot entre CNT i rabassaires o PSUC).

Precisament en aquest context conservador, no ha d'estranyar que s'imposés el model agrari promogut per la Generalitat, la Unió de Rabassaires i el PSUC, fonamentat en el respecte al model d'explotació familiar i la institucionalització dels sindicats i de la FESAC com a principal motor de la revolució al camp. Com s'ha vist,

⁴⁰ López Esteve, Manuel (2007), *op.cit.* p.218-225.

el canvi més important en la gestió de la terra el constitueix la “municipalització” en la gestió de determinades terres i un cert “embrió” de petita col·lectivitat a Ardenya, que no anirà més enllà d’una secció creada en el sí del Sindicat de Productors.

L’examen de l’evolució de l’activitat econòmica del sindicat ens ha permès verificar les dificultats a les que es va veure sotmès el nou model econòmic, i d’una manera especial, el comerç dels fruits secs i garrofes en un període caracteritzat per l’autonomia de cada sindicat (fins al febrer del 1937) el va succeir l’expansió de la FESAC i els seus principis racionalitzadors fins que, a mitjans del 1938 la proximitat del front de guerra fa entrar en escena nous actors, i d’una manera especial la Intendència militar.

En aquest procés canviant i convuls, el Sindicat de Productors de la Riera es mostra en tot moment lleial a les estructures “oficials” i centralitzades: des del primer dia de la seva existència, el Sindicat accepta les disposicions de la Generalitat, fins i tot quan són contràries als seus interessos (com és el cas de les garrofes extraviades a finals de 1936, que finalment hauran de ser abonades pel propi Sindicat) i intenta canalitzar tant les compres com les vendes pels canals col·lectius existents (Unió de Sindicats, Unió de Colliters...). Amb el desplegament de la FESAC, el Sindicat es limitarà a complir les disposicions, i no es perceben disputes amb l’autoritat superior.

És probable que aquesta dinàmica sigui també aplicable a altres municipis agraris del Tarragonès dependents de la producció d’avellanes i garrofes. No obstant això, resta encara molta recerca a fer per tal de tenir la panoràmica completa dels circuits comercials d’aquests productes durant la guerra i del paper que van jugar primer la Unió de Colliters d’Avellanes i posteriorment la FESAC de la Comarca del Tarragonès en la organització del comerç agrari en un moment en què l’exportació de fruits secs adquiriria una importància estratègica per a l’economia de la República.

Bibliografia

- GAVALDÀ, ANTONI: *L’associacionisme agrari a Catalunya. El model de la societat agrícola de Valls 1888-1988*, vol. II. Valls: Institut d’Estudis Vallencs, 1989.
- GAVALDÀ, ANTONI: *Fam de pa i de terra: la col·lectivització agrària a Catalunya*. Tarragona: Publicacions URV, 2016.
- GAVALDÀ, ANTONI: *La col·lectivització agrària a l’Alt Camp (1936-1939). A la recerca d’una millora socioeconòmica*. Tarragona: Publicacions URV, 2016.
- LÓPEZ ESTEVE, MANUEL: “Política agrària i conflicte institucional durant la guerra civil. La FESAC i el Govern de la República al llarg de 1938”, *Antoni Saumell i Soler. Miscel·lània in memoriam*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2007, pàg. 209-226.
- MAYAYO, ANDREU: “Les col·lectivitzacions agràries i la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya”, a J.M. Solé Sabater, Joan Villarroya, (eds.), *Breu Història de la Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2005, p. 334-351.
- MURIÀ, JOSEP M.: *La revolució al camp de Catalunya*. Barcelona, 1937.

- PIJOAN I JAQUÉS, JOAN: *Història i present de l'exportació de fruita seca a Reus*. Reus: Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, 2000, p. 56-67:
- PIQUÉ I PADRÓ, JORDI: *La crisi de la reraguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Tarragona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- RAMON I SUMOY, RICARD: *República, Reforma i Democràcia local. La Riera de Gaià 1931-1936*. Valls: Cossetània, 2012.
- RAMON I SUMOY, RICARD: "El cooperativisme agrari en els anys de la Segona República (1931-1936): els tres sindicats agraris de la Riera de Gaià", *Estudis Altafullencs*, 39 (2015), p. 79-105.
- RAMON I SUMOY, RICARD: "Revolució, crisi i recomposició del poder: Els tres primers mesos de la Guerra Civil a La Riera de Gaià", *Estudis Altafullencs*, 40 (2016), p. 105-134.

Arxius consultats:

- Arxiu Municipal de la Riera de Gaià (AMR)
- Arxiu Històric de Tarragona (AHT)
- Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)
- Centro Documental de la Memoria Històrica (CDMH – Salamanca)